

ÖZVEGY APÁK ÉS LEÁNYAIK A MESÉKBEN ÉS A SZÉPIRODALOMBAN

Spannraft Marcellina

spannraft.marcellina@kre.hu

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2025.3.91

Absztrakt

A tanulmány az özvegy apák és leányaik kapcsolatát mutatja be mesékben(pl. *Hamupipőke*, *Hófehérke*), drámákban (pl. *A vihar*, *Lear király*) és prózai művekben, középpontba állítva két magyar regény hőseit. Jókai Mór *Szép Mihál* és Kosztolányi Dezső *Aranysárkány* című regényeinek apa és lánya karaktereit vizsgálja, különös tekintettel a jungi archetípusokra, a női beavatás hiányára és az apa-leány viszony komplexitására. A vizsgált művek alapján tárja fel azokat a kihívásokat, amelyekkel az özvegy apák és leányaik kénytelenek szembenézni a mindennapokban.

Kulcsszavak

egyszülős család, özvegy apák, mesék, szépirodalom, női archetípusok, anya hiánya, gyászfeldolgozás

THE WIDOWED FATHER AND HIS DAUGHTER: REPRESENTATIONS IN FAIRY TALES AND LITERATURE

Marcellina Spannraft

Abstract

This study explores the relationship between widowed fathers and their daughters as depicted in fairy tales (e.g., *Cinderella*, *Snow White*), dramas (e.g., *The Tempest*, *King Lear*), and prose fiction, with a focus on two Hungarian novels. It examines the father-daughter dynamics in Mór Jókai's *Szép Mihál* and Dezső Kosztolányi's *The Golden Dragon*, placing particular emphasis on Jungian archetypes, the absence of female initiation, and the complexity of paternal bonds. Through these literary works, the paper reveals the psychological and emotional challenges faced by widowed fathers and their daughters in everyday life.

Keywords

single-parent families, widowed fathers, fairy tales, literary fiction, female archetypes, maternal absence, grief processing

ÖZVEGY APÁK ÉS LEÁNYAIK A MESÉKBEN ÉS A SZÉPIRODALOMBAN

Spannraft Marcellina

spannraft.marcellina@kre.hu

Bevezető

Több százezer gyermek nevelkedik ma Magyarországon egyszülős családban. Elváltak, gyermeket egyedül vállalók és özvegyek. Többségük édesanyjával él, de vannak özvegyen maradt egy- vagy akár többgyermekes édesapák is.

„Nagy Anna 2005-ben hozta létre az Egyedülálló Szülők Klubja Alapítványt, mert maga is egyedülálló szülőként megtapasztalta, hogy milyen hátrányokkal kell szembesülnie egy gyermekét egyedül nevelő szülőnek.” (Varga 2019: 67)

A fentiek késztettek arra, hogy szemügyre vegyem, röviden áttekintsem, hogyan jelennek meg az egyedülálló – gyakran özvegyen maradt – apák és lányaik a mesékben, a szépirodalomban, valamint az elmúlt évtizedek audiovizuális alkotásaiban.

Özvegy apák és leányuk a mesevilágban

„Európában hosszú évszázadokig az egyházak monopóliuma volt a házasságkötés és a házasságok nyilvántartása. Válás gyakorlatilag nem létezett, bár a protestáns vallásoknál előfordult, a katolikus vallásúaknál a házasság különböző okokból történő érvénytelenítése volt a jellemző. Egyedülálló szülő tehát válás útján nem lehetett senki, két módon azonban igen. Az egyik mód volt az özvegyesség, a másik a házasságon kívüli születés.” (Varga 2019: 57)

Jelen írás az özvegy apák és leányaik kapcsolódását helyezi középpontba, elsősorban jungiánus megközelítésben. „Az apa mögött ott áll az apa archetípusa, és ebben a praeexistens típusban rejlik az apai hatalom titka, [...]. (Jung 1995: 64) (Vö. Boldizsár 2008) „A legközvetlenebb öskép [...] az anya, mert minden vonatkozásban ő a legközelebbi és leghatásosabb élmény, amely ezenfelül éppen a legképlékenyebb életkorban válik az embernek osztályrészéül.” (Jung 1995: 35)

Ha az elmúlt évszázadokban egy férfi özvegyen maradt, többnyire újránősült, hogy legyen, ki gondját viseli a gyermekeknek. Akad, persze, olyan mese is, melyben szó sem esik az anyáról. Ilyen például *A só* című népmese öreg királya, s annak három leánya. Ha az özvegyen maradt férfinak már volt gyermeke, gyakran újránősült, s ilyenkor előfordult, hogy nem leányt, hanem özvegyasszonyt vitt a házhoz, akinek már szintén voltak gyermekei. Az új asszony, a férfi leánygyermekét riválisának tekintheti, mint a *Hófehérke* című mesében. Előfordulhat az is, hogy gyermekes özvegyasszony, férje félárva leányát saját leánya cselédjeként tartja, ahogyan erről a *Hamupipőke* mesében olvashatunk.

A különböző változatok illusztrálására álljon itt néhány mese kezdete, melyekben az özvegy férfi újránősül:

A jószerű árva lány (Antalfai 2006: 291–293):

„Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy ember. A felesége meghalt, maradt attól neki egy lánya. Az ember még fiatal volt, asszony nélkül a ház sem maradhatott, megházasodott újra. Elvett egy asszonyt, aki két lányt vitt a házhoz.”

Hamupipőke (Grimm-testvérek 1996: 107–123)¹:

„Egyszer egy gazdag embernek hirtelen megbetegedett a felesége, s mert érezte, hogy eljött az utolsó órája, ágyához rendelte egyetlen leányát.” Mielőtt végleg lehunyt a szemét, lányát jóságra és jámborságra intette, majd így búcsúzott: „[...] megsegít az Isten. Ne sírj édes lányom, lenézek rád az égből, s veled leszek mindig.” [...] Azzal lehunyt a szemét és meghalt.” (Grimm-testvérek 1996: 107)

Az Európában széles körben elterjedt *Hamupipőke* történet egy több ezer éves varázsmese, mely már az ókori Egyiptomban és Kínában is megjelent. Bettelheim a különféle Hamupipőke-változatok áttekintésekor elsősorban a testvérféltékenység motívumát emeli ki. Arra nem fordít figyelmet, milyen nehézséggel küzd meg egy apa, akinek egyedül kellene felnevelnie egy anyátlan leánygyermeket. (Bettelheim 2020: 245–286)

„LiseBiurbeau kanadai pszichiáter nevéhez köthető az öt lelki seb elmélete (elutasítás, elhagyás, szegény, árulás, igazságtalanság), [...]” (Szedlmayer 2022: 43) Élete első éveiben sok gyermek él meg lelki sebeket. Hamupipőke gyermekkorában átélhette valamennyit: az anya elvesztését elhagyásként, a mostoha szeretetlenségét elutasításként, az apa újránősülését árulásként, a mostohatestvérek bántásait szegényként és igazságtalanságként.

A *Holle anyó* című mese hasonló mintára készült, bár e mese fókuszában már meg sem jelenik az édesanya, majd az édesapa elvesztése, csupán a kétszeresen is megözvegyült asszony két lánya közötti különbség. A jószívű, dolgos mostohalányt megjutalmazza, a lusta és szívtelen édeslányt pedig megbünteti Holle anyó. (Grimm-testvérek 1996: 55–63)

Hófeherke (Grimm-testvérek 1996: 127–151):

„Amikor a gyermek a világra jött, a királynő meghalt. Egy esztendő múlva a király új feleséget hozott a házhoz.” (Grimm-testvérek 1996: 127)

Egyedülálló apák a szépirodalomban

Bár a szépirodalom is bővebben nyújt példákat arra, hogyan neveli gyermekeit egy megözvegyült anya, férfi által egyedül nevelt gyermekekre, még leánygyermekre is találunk példákat.

Shakespeare *A vihar* című drámájának Mirandája nem ismeri édesanyját, csak az apját, Prosperót. Lear király történetében sem szerepel az anya, csak az apa és három leánya: Goneril, Regan és Cordelia.

Nevelőapaként áll helyt Victor Hugo *A nyomorultak* című művében Jean Valjean az árván maradt Cosette mellett, vagy Mikszáth Kálmán *Beszterce ostroma* című regényének külön Pongrácz grófja az elcserélt leány, Apolka mellett.

A Jókai Mór által elbeszéléssé formált mondában, *Az istenhegyi székelő leány* című írásban a főhős, Atyás Mózes, táltos neveli egymaga Ilona leányát. (Antalfai 2006: 266–287)

Jókai regényeiben sem példátlan, hogy özvegyen maradt férfi neveli leányát, például *A lélekidomár* című regényben Godivát bankár apja, majd annak halála után gyámapja, későbbi férje.

¹Vö.: (Szedlmayer 2022: 43–69)

Anyátlan árva: Szép Mikhál

Szép Mikhál, akár a mesebeli Hófeherke, születésekor elveszíti édesanyját. Jókai regényében ugyanakkor az apa nem visz új asszonyt a házhoz. Az 1877-ben napvilágot látott regény cselekménye a 17. század közepe táján indul a Szepességben, Fröhlich Dávid nagytiszteletű, tudós professzor házában.

„Felesége azon a napon halt meg, amelyen a leánya született, s az özvegyen maradt tanár azt a feladatot tűzte maga elé, hogy ő ezt a gyermeket fölneveli minden asszonyi segítség nélkül. Hogy dajkálta, hogy pótolta nála mesterséges találmányokkal az anyatejet, már az is csupa csoda volt; de ezt mind felyülmúlta az a mély tudománnyal kiszámított rendszer, melyet leányánál kicsiny gyermek korától fogva alkalmazott, hogy őt anyai felügyelet nélkül mégis jámbor hajadonná tudja felnevelni. Mert sem újra megnősülni nem akart, sem asszonycselédre nem bízta leányát, sem nőrokont nem volt hajlandó a házához fogadni.” (Jókai 1961: 8)

Jókai, a „nagy mesemondó” regényei valójában románcok, melyek – a varázsmesékhez hasonlóan – archetípusokkal dolgoznak. Erre már a kortárs Arany János is felfigyelt. (Adamikné 2016: 20)

A *Szép Mikhál* című regény tudós lelkészének atyai magatartása leányához fűződő kapcsolatában leginkább Zeusz archetípusát jeleníti meg. „Zeusz archetipikusan tekintélyelvű apa, aki a végső szót kimondja.” (Bolen 2007: 70) Athéné „Zeusz lánya volt, és úgy tekintett önmagára, mint akinek kizárólag apja van. Anyjáról, Métiszről, azonban nem hordott magában emlékeket.” (Bolen 2008: 180) Mikhál ugyanakkor mégsem ugrik elő teljes páncélzatban, miután váratlan gyorsasággal kikerül az atyai ház oltalmából. Számára nélkülözhetetlen lett volna az anyai beavatás. Ha nem az édesanya, legalább egy idősebb nőrokon, vagy akár egy jó nevelőanya, esetleg egy nevelőnő révén. Az apa szűklátókörűsége és – hatalmas elméleti tudása mellett – járatlansága az emberi érzelmek, viselkedés terén, végül szégyenbe, hazugságba, halálba vezette lányát. Annak ellenére, hogy féltő szigorral, a maga módján a legjobbat kívánta gyermekének.

A professzor volt tanítványához, Kaczerreiter Henrikhez adja feleségül Mikhált, bár a leány szíve egy másik ifjúhoz, Kalondai Bálinthoz húz, aki egy papírsárkány segítségével küld neki szerelmes üzeneteket. Az apa – tudtán kívül – egy mészáros fia helyett a hóhér fiának adta leánya kezét. Kalondai Bálint ellen így érvelt Mikhálnak: „Atyja mészáros volt, és ő is mészáros fog lenni. Emberek, akik vérben dolgoznak! – Mit mondasz erre? Lehet-e egy lelkész leányából egy mészáros felesége? És ha választania kell egy férfiú között, aki az Úr juhait őrzi, és a között, aki a juhokat levágja: az utóbbinak nyújthatja-e kezét?” (Jókai 1961: 24)

Az atyai ház elhagyása után sokasodnak a vészjósló jelek Mikhál sorsát illetően, bár ő ezeket nem veszi észre. Sűrű, sötét erdön át, kerékbe tört zsványok holtteste között, varjaktól kísérvé, koponyahalmok mellett vezet az ifjú pár útja. Első pihenőjükön egy csárdában szállnak meg. A fiatal nő, aki gyermekkorában a Szűz archetípusába nem nyert női beavatást, itt találkozik először asszonnyal, itt kezdődik el beavatása női szerepébe. Ám ez az asszony egy Fiatal Boszorkány. (Neumann 2005: 81)²A gonosz ugyan már ekkor megérinti Mikhált, de jóhiszeműsége, naivitása, imádságos lelke, valamint két szimbolikus védelmezője megőrzi tisztaságát. Az egyik az apjától elhozott fehér lélek galamb, a másik pedig egy halványkék, arannyal himzett amulett, egy nyakában viselt párnácska, melyet még édesanyja készített, s

² Erich Neumann a női archetípusok sorában a Szűz és az Anya különféle minőségeit különbözteti meg. Így például a Jó Anyát (Démétér, a Rettenetes Anyát (Hekaté). A Szűz archetípusa például: Mária, Szophia. A Fiatal Boszorkány (például Lilith) és az Öreg Boszorkány (például Gorgó) a nőiség negatív aspektusait képviselik.

édesapja ajándékozott neki a nagy út előtt. Az amulett színei egyúttal az Égi Édesanya, a Magna Mater védelmét is szimbolizálják. (Spannraft 2020: 219–231)

Másodjára a hóhér házában találkozik asszonnyal Mikhál. Babura Pirka, az Öreg Boszorkány kezdi hatalmába keríteni. Pirka a későbbiekben Mikhál anyjának adja ki magát (a Rettenetes Anya archetípusa). Hosszú ideig ez a boszorkány lesz a fiatal nő egyetlen tükre a hóhér házában.

„A Jókai-féle hős rendszerint egyszer kényszerül választásra, s döntése véglegesen befolyásolja sorsát, balvégzetbe sodorja, vagy szerencsáját hozza eléje. De ez után nem tud kitérni döntésének következményei elől, ez szab útjának módosíthatatlan irányt. Aki bűnt követ el, az Jókainál bűnhődni fog.” – írja Mohai Lajos (Mohai 1998)

Mihelyt a regény főhősnője elveszíti bensőséges kapcsolatát az őt óvó szimbólumokkal (fehér galamb és anyai amulett), végzetesen letér a tiszta, becsületes útról. Sárfü levélével szeplősíti még arcát is a gonosz boszorkány.

Később ugyan megjelenik a fiatal nő életében szerelmének édesanyja, Sára asszony, egy Jó Anya, de ekkor már nincs visszaút.

Hibázott-e, s ha igen, vajon miben a Jó Atya, aki példás életre nevelte leányát, s megkísérelte felkészíteni a felnőtt asszonyi életre: tanította különféle tudományokra, háztartástanra, kertészeti és gyógyítási fortélyokra, az emberi lélek összetettségéről, önismeretről és emberismeretről, társas készségekről ugyanakkor egy szót sem ejtett. Ezért aztán a „Zeusz professzor” Pallasz Athéné”-je vértet nélkül hagyta el az atyai házat.

Egy másik árva: Novák Hilda

Kosztolányi Dezső 1925-ben megjelent *Aranysárkány* című lélektani regénye az 1920-as években játszódik. Főhőse Novák Antal, kisvárosi gimnáziumi tanár, becsületes, tiszteletreméltó férfi, akinek szenvedélye a hivatása, s még azon túl is: a tudomány. Matematikát tanított, fiatalon elhunyt felesége pedig művésznő volt, aki mindig kacéran öltözött, s a kalandok sem kerültek el házaselete idején. A 11 évesen elárvult kislánynak a halott anyja bálványa lett. Fotográfiáját mindennap megcsodálta, s a bakfis akaratlanul is belesodródott tétova apja mellett az anyai minta szeszélyes követésébe.

Novák Antal nem nősült újra, egyetlen, segítőkész közeli nőrokonát, Pepikét pedig eltaszította magától a kislány, mivel a nagynénimély vallásossága, alázatos segítőkészsége szöges ellentétben állt bálványozott anyja habitusával. Hilda elhunyt édesanyjának legjobb barátnője a mentsvára és bizalmasa.

A regény logikája alapján: Hilda női beavatását nem a Jó Anya archetípusába tartozó édesanya végezte. A szoros anya-lánya kapcsolat folytán az anya halála után a leány öntudatlanul is az anyai mintát követi (festi magát, kacérkodik, hazudozik apjának), s ebben a mintakövetésben az anya barátnője, Flóri néni, a Fiatal Boszorkány is támogatja. Anyósa, a Jó Anya már későn lép be Hilda életébe.

A két özvegy apa

Jókai Mór regényének központi alakja a félárván maradt leány, az elbeszélő az ő élményeit, szenvedését és örömeit állítja középpontba. Az apa alakja statikusabb, ábrázolása inkább csak Mikhál sorsának gyökereit írja le.

Kosztolányi regényében az apa és leánya történetet a vergődő apával együttérző elbeszélő állítja elének.

Míg a korábbiakban bemutatott Frölich professzor soha meg nem kérdőjelezi nevelési módszerének helyességét, Kosztolányi hőse gyakran vívódik.

„Az apa eleinte nagyon szigorú volt hozzá, majd mikor nem ért célt, elnéző, megbocsátó, s ajándékkal akarta magához édesgetni. Csakhogy ez se hozta meg a kívánt eredményt. Akkor belefáradt, s a kelleténél hol keményebbnek mutatkozott, hol lágyabbnak, és ami mindennél nagyobb hiba, következetlennek.” – olvashatjuk Novák tanár úrról a műbben. (Kosztolányi 2008: 72)

A fenti különbség ellenére érdekes párhuzamok jelennek meg a két regényben. Jókai Szép Mikhálja és Kosztolányi Novák Hildája is anyátlan félárva. Mindkét leány szerelme – Kalondai Bálint és Csajkás Tibor – apátlan félárva, akiket nemes lelkű, becsületes anyák neveltek, s akik anyai gondoskodással fordulnak fiuk választottja felé. A korán elvesztett anya helyét azonban már egyikük sem képes betölteni a sérült fiatal nők életében.

A szabadságot, a szerelmet, ugyanakkor a veszélyt is egy-egy papírsárkány szimbolizálja mindkét regényben.

Mindkét mű lényeges motívuma – ahogyan a korábban említett meséké és Shakespeare drámáké is –, hogy miként tudja női közreműködés nélkül felnevelni, majd elengedni, átadni, férjhez adni az özvegy apa a leányát.

Zárógondolatok. Kitekintés a filmművészetre

Bár az egyszülős családok többségében ma is az anya neveli egyedül gyermekét vagy gyermekeit, hazánkban jelenleg tízezernél is több egyedülálló apa gondoskodik gyermekéről vagy gyermekeiről. Egy részük özvegy édesapa. Róluk korábban kevesebb szó esett, az ő mindennapi nehézségeikről, kihívásairól az elmúlt években beszélünk csak nyíltabban.³ A férfiak még ma is nehezen beszélnek veszteségükkel és mindennapi életükkel kapcsolatos küzdelmeikről, de már meg-megszólnak, ahogyan például Hadas Kriszta: *Özvegy apák* című filmjében. Sokaknak adhatott erőt Nyáry Krisztián is, aki özvegy édesapaként éli az egyszülős, lányos apák életét. Az író így fogalmazott egy interjúbán: „El kellett telnie legalább fél évnek, hogy felismerjem, nem tudom pótolni az anyjukat, és ez nem is elvárható, hanem próbáljak meg nagyjából jó apa lenni.”⁴

„Jó apák, rossz apák, önző apák – és olyanok, akik valójában nem is ismerik a lányukat. Velük szemben dacos lányok, hősies és okos lányok, önálló vagy éppen megmentésre szoruló lányok. Miközben több évtizeden át csak elvétve bukkantak fel apa-lánya kapcsolatokat előtérbe helyező filmek, az utóbbi tíz-húsz évben egymást érik az aprólékosan kidolgozott, látványos ívet bejáró, háromdimenziós karakterekkel operáló történetek.” – írja 2020-as tanulmányában Gyöngyösi Lilla. (Gyöngyösi 2020)

Álljon itt – a teljesség igénye nélkül – néhány film címe, melyek középpontjában az egyedülálló apa és leánya kapcsolata áll. Ezek sora részben cáfolja Gyöngyösi Lilla megállapítását, miszerint az apa-lánya tematika szinte csak az elmúlt évtizedekben jelent volna meg. Az ugyanakkor kétségtelen, hogy az 1950-es, 60-as és 70-es évek filmjei nagyrészt regények filmes adaptációi.

Jean-Paul Le Chanois (rendező): *A nyomorultak* (Les Misérables, 1958)

Robert Wise (rendező): *A muzsika hangja* (The Sound of Music, 1964)

Ranódy László, Gyöngyössi Imre (rendezők): *Aranysárkány*, 1966)

³ Pl.: <https://www.egyszulo.hu>

https://konyvesmagazin.hu/podcast/esnm_ezt_senki_nem_mondta_podcast_osszefoglalo_nyary_krisztian_apasag_gyerekneveles_gyasz.html⁴

Peter Bogdanovich (rendező): Papírhold (Paper Moon, 1973)

Zsurzs Éva (rendező): Beszterce ostroma (1976)

Alejandro González Iñárritu (rendező): Bábel (Babel, 2006)

Kirk James (rendező): NannyMcPhee (NannyMcPhee, 2005)

Rebecca Miller: Jack és Rose balladája (The Ballad of Jack and Rose, 2005)

Christopher Nolan (rendező): Csillagok között (Interstellar, 2014)

Az egyszülős családokban – vizsgált esetünkben az anya hiányában nevelkedő – gyermekek gyakran kötődéssérüléssel, kötődési problémákkal küzdenek, ami identitáskrízishez, társadalmi szinten pedig komoly kapcsolódási és kommunikációs zavarokhoz vezethet. A témával való foglalkozás ezért mind a mesékben, mind a szépirodalomban, mind a filmművészetben rendkívül hasznos. A műalkotások terápiás folyamatokban való alkalmazása pedig már jól ismert, jól működő gyakorlata a pszichoterápiának.

IRODALOM

Adamikné Jászó Anna (2016) *Jókai és a retorika*. Budapest, Trezor Könyv- és Lapkiadó.

Antalfai Márta (2006) *A női lélek útja mondákban és mesékben*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

Bettelheim, Bruno (2020) *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Budapest, Corvina Kiadó.

Boldizsár Ildikó (szerk.) (2008) *Mesék apákról*. Budapest, Magvető.

Bolen, Jean Shinoda (2007) *Bennünk élő istenek*. Pilis-Print Kiadó.

Bolen, Jean Shinoda (2008) *Bennünk élő istennők*. StudiumEffektive Kiadó.

Gyöngyösi Lilla (2020) Ketten a világ ellen. Apák és leányok a filmvászonon. Filmtett Erdélyi Filmes Portál, június 15.

<https://filmtett.ro/cikk/ketten-a-vilag-ellen-apak-es-lanyok-a-filmvaszonon>

Jung, Carl Gustav (1995) *Gondolatok az apáról, az anyáról és a gyermekről*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Mohai Lajos (1998) Az elsüllyeszthetetlen nagyság. *Új Forrás*. 7. sz.

<http://epa.oszk.hu/00000/00016/00037/980711.htm> (Utolsó letöltés: 2025. február 12.)

Neumann, Erich (2005) *A Nagy Anya. A Magna Mater archetípusa a jungi pszichológiában*. Budapest, Ursus Libris.

Spannraft Marcellina (2020) Archetípusok és sorsok Jókai Mór *Szép Mikhál* című regényében. In: Korpics, Márta; Spannraft, Marcellina (2020 szerk.) *Társadalmi kommunikáció és szakralitás I. : Közelítések és mélymerülések*. Budapest, KRE – L'Harmattan, 219–231.

Szedlmayer Bea (2022) *A mese gyógyít - Ismerd meg a Sajátmese-módszert és lendülj át nehézségeiden*. Casparus Kiadó.

Varga István (2019) Egyszülős családok a történelemben és napjainkban. In: Bognár Szabina et al. (2019 szerk.) *A családról múlt és jelen időben*. Pécs, 57–76.

Szépirodalmi források

- A jószívű árva lány (Antalfai 2006: 291–293)
Holle anyó (Grimm-testvérek 1996: 55-63)
Hamupipőke (Grimm-testvérek 1996: 107–123)
Hófehérke (Grimm-testvérek 1996: 127–151)
Jókai Mór: Az istenhegyi székely leány (Antalfai 1996: 266–287)
Jókai Mór (1961) *Szép Mikhál*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
Kosztolányi Dezső (2008) *Aranysárkány*. Budapest, Akkord Kiadó.

Internetes források

- Interjú Nyáry Krisztiánnal
https://konyvesmagazin.hu/podcast/esnm_ezt_senki_nem_mondta_podcast_osszefoglal_o_nyary_krisztian_apasag_gyerekneveles_gyasz.html
Hadas Krisztina (rendező): *Özvegy apák*, 2023.
<https://www.youtube.com/watch?v=hhiwTpx-tws>
<https://www.egyszulo.hu>